ANTE MATIJEVIĆ

# NERIJEŠENI PROBLEMI ORGULJA U ŠIBENSKOJ KATEDRALI OD NJENA POČETKA DO DANAS

Šibenska katedrala je građena od 1431. do 1533. u tri različita stila i u tri periode. Prema prvoj zamisli katedrala je trebala biti sagrađena u stilu trobrodne gotičke bazilike. Prema tome nacrtu su je gradili od 1431. do 1440. majstori Francesco di Giacomo, Lorenzo Pincini i Antonio Paolo Busato. Oni su podigli zidove do slijepih lukova i oba portala.[1] U drugoj periodi gradnju je nastavio zadarski majstor Juraj, po svom remek-djelu nazvan Šibenčanin, od 1441. do 1471. U stilu kićene gotike sagradio je divnu krstionicu, sakristiju, na izvanjoj strani zidova isklesao je onaj značajni vijenac od glava. No njegovo najveće djelo je transepta, poprečna lađa podignuta između apsida i glavnih lađa. Tim je majstor Juraj posve promijenio prvotni nacrt gradnje. Njegovo djelo nastavio je u potpuno renesansnom slogu majstor Nikola Firentinac i 1533. g. dovršio je kameni krov i kupolu.

Otkad je katedrala podignuta, nije prestao zahtjev, da se, kao što se arhitekturom te grandiozne umjetnine postigao visoki estetski ideal, tako jednako postigne i u muzičkom izražaju. Dok se gradila šibenska katedrala, gradnja orgulja u svom razvoju imala je neslućeni napredak. Od polovine XV. do početka XVII. st. orgulje su dobile takvu osnovu, te su se razvile u instrumenat golemih foničkih mogućnosti i prostorno dosegle velike dimenzije, s kojima su morali računati i arhitekti. Nažalost ova evolucija u gradnji orgulja zbila se prekasno s obzirom na šibensku katedralu. Ni Juraj Šibenčanin, a ni Nikola Firentinac nisu mogli predvidjeti, da bi ormar i smještaj orgulja morali unijeti u svoje arhitektonske projekte.

Što su se orgulje više razvijale, to su ih Šibenčani upornije tražili za svoju katedralu. Arhivski dokumenti mnogo govore o nadopunama, po-

[1] *Karaman Ljubo*, Umjetnost u Dalmaciji u XV. i XVI. st., Zagreb 1933., str. 50.

pravcima i usavršavanju, pače često i o nabavkama novih orgulja.[2] Kao što se nije štedio novac kod gradnje katedrale, tako se nije štedio ni kod nabavke i građe orgulja. No, što su vanjske dimenzije orgulja bivale veće, to je i problem smještaja orgulja postajao zapleteniji. Tako su nastala i u šibenskoj katedrali dva različita i zapletena problema. Prvi problem je bio dobiti orgulje, kojih će fonički kvaliteti odgovarati grandioznosti građevine, a drugi je došao skupa s prvim: gdje smjestiti orgulje i kakav arhitektonski oblik dati njihovu ormaru, da ne bi kvario estetski izgled unutrašnjosti zgrade? Prošle godine učinjen je pokus, da se riješi ovaj zadnji dio problema, i to je dalo povoda ovoj raspravi.

Prije nego uđemo u navedene probleme šibenske katedrale, moramo baciti letimični pogled na razvoj orgulja u Dalmaciji od XIV. do XVII. st. Taj razvoj će nam jasno prikazati nekoliko ugovora o gradnji orgulja iz navedenog doba.

Najstariji nama poznati ugovor o gradnji orgulja jest onaj, što ga je sklopio splitski nadbiskup i njegov Kaptol sa fra Venturom, reda pustinjaka Augustinijanaca, dne 31. XII. 1412.[3] Ovim ugovorom se obvezao fra Ventura, da će za nadbiskupa i njegov Kaptol napraviti *par* orgulja, koje će dobro i ugodno svirati, a bit će duge 7 stopa, i imat će ormar lijep i ukrašen.[4] Nadalje bit će opskrbljene svim potrebnim i korisnima napravama. Fra Ventura će, dok bude izgrađivao orgulje, naučiti jednog đaka svirati misu i još tri do četiri pjesmice. Ovdje treba primijetiti, da onaj par orgulja, što je imao izraditi fra Ventura, nije bio određen za splitsku crkvu, nego za nadbiskupa i njegov Kaptol, jer su u ono doba crkveni i svjetovni velikaši naručivali orgulje i postavljali ih u svoje dvorove.[5] Još je u ugovoru rečeno, da orgulje moraju biti široke 7 stopa i lijepo i ugodno svirati. Nikakvi drugi kvaliteti konstrukcije ni fonike nisu određeni. To je razumljivo. Tada tehnika građe orgulja nije uopće bila razvijena ni ustaljena, pa se sve prepuštalo uviđavnosti i vještini orguljara. Tada kod nas, kao i u Italiji, nije bilo diferenciranih ni odijeljenih registara, nego su sve svirale iste note uvijek zajedno svirale.

[2] Arhivski materijal o gradnji orgulja u šibenskoj katedrali skupili su dvojica marljivih istraživača. Za vrijeme prvog svjetskog rata biskupski arhiv pretražio je prof. dr. P. Kolendić. Njegove pronalaske objavio je don Frane Bulić u svojoj poznatoj raspravi: Orgulje glasovitih umjetnika po crkvama u Dalmaciji, Sv. Cecilija, god. 1918. Druge arhive pretražio je pok. Krsto Stošić, te je arhivske podatke o orguljama zabilježio i ostavio u posebnom svesku pod naslovom *Orgulje*. Njegov rukopis je pregledao V. Jadronja i meni poslao nađene podatke, te mu srdačno zahvaljujem.

[3] Državni arhiv, Zadar. Arhiv splitski, v. 16. misc. s. lira 50.

[4] Prospektne strane ormara mogle su se otvarati poput vratnica. Orguljari su ove vratnice urešavali i umjetničkim slikama, ako bi to zatražio naručitelj.

[5] U XV. st. razni bogataši nabavljali su orgulje za svoje dvorove, da im služe za zabavu. Takav je slučaj mogao biti i ovdje. Giuseppe Cortruffo, L'organo, Milano 1913, str. XII.

Drugi ugovor sklopio je magister Marcus ab Organis de Venetiis[6] sa samostanom sv. Frane u Zadru, dne 9. IX. 1443.[7] i obvezao se, da će napraviti orgulje 5 stopa široke, poput onih *malih* orgulja u crkvi sv. Stošije u Zadru, koje se razlikuju od onih drugih malih prijenosnih orgulja, što u istoj katedrali stoje u sredini crkve. Ove manje orgulje ugovor naziva *organetta parva*. Čitav posao morao je magister Marko svršiti za 7 mjeseci, zatim doći u Zadar sa svojim pomoćnikom i postaviti orgulje na njihovo mjesto. Za gradnju dobit će 40 dukata i svirale *starih orgulja*. Iz ugovora doznajemo: 1. da su postojale tri vrste orgulja. Najmanje su ona *organetta parva*, koja su stajala u sredini zadarske katedrale. Druga vrsta su bile *organum parvum*, koji se nije prenosio nego se stavljao na jedno mjesto, pa se zato zvao *organum positivum*. Takve orgulje će napraviti i magister Marko za crkvu sv. Frane. Treće orgulje bile bi *organum magnum* kao opreka onom *organum parvum*. Takve *pozitivne orgulje* imao je izraditi fra Ventura za splitskog nadbiskupa, a takve će se sad redom izradivati za dalmatinske crkve. Male orgulje *organetta* bile su raširene po Dalmaciji i održale su se sve do XIX. st. Tako su franjevci konventualci sv. Frane u Šibeniku god. 1642. dne 11. VI. odlučili, da im se bolje isplati nabaviti nove prenosne orgulje nego popraviti stare dotrajale.[8] Ove male orgulje dobro su nam poznate iz raznih slika. Njih je svirač držao u naručaju i s jednom rukom svirao. Dakako svirao je samo po jednu notu i time pratio pjevanje. Ove orgulje obično su imale jezičnjake te su se zato zvale *regal*.

U katedrali u Trogiru 1453. postavljene su nove orgulje, a nabavio ih je crkvinar Krsto Andreis za 390 mletačkih lira.[9] Te orgulje nisu zadovoljile Trogirane, pa su 1484. sklopili novi ugovor sa fra Urbanom iz Venecije, koji im je 1485. postavio nove orgulje u katedrali. God. 1489. Gentile Bellini, brat glasovitog Giovanni Bellinija, naslikao je dvoje vratnice za te orgulje. Oba ugovora sastavljena su poput onih, koje smo prije donijeli te ne propisuju nikakve kvalitete za nove orgulje.

U drugoj polovini XV. st. nastaje za orgulje u Italiji i Dalmaciji novi vijek. Tada je pronađen veliki ventil, kojim se može puštati zrak u sve svirale jednog tipkala, i izgrađene su zračnice na istezaljke, kojima se mogu po volji otvarati pojedini registri. Osim toga pronađen je način, kako se preko žice može spojiti tipkalo s udaljenim ventilom u zračnici, pa su sad orgulje mogle imati veće dimenzije. Ovaj napredak odmah ćemo vidjeti u dvjema ugovorima, što ćemo sad navesti.

Prvi ugovor sklopiše crkvinari katedrale sv. Tripuna u Kotoru sa franjevcem fra Franom Gabrielom za izgradnju novih orgulja 6. 3. 1488.[10]

[6] *Bianchi*, Zara cristiana, 1877., str. 177, tvrdi, da je magister Marcus bio Zadranin, a da je radio i u Napulju.

[7] Ugovor donosi P. D. Fabijanić, Storia dei Fratri Minori in Dalmazia I, str. 51.

[8] Iz knjige ekonomije samostana sv. Frane u Šibeniku, god. 1642.

[9] *M. Majdak*, Nove orgulje u znamenitoj Zborno-opatskoj crkvi u Trogiru, Sv. Cecilija, 1940., str. 122.

[10] Ugovor donosi I. Stjepčević, Juraj Celidonio, splitski kanonik, graditelj orgulja u Kotoru. Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku. Svezak L, 1932.

Ovim ugovorom Frane Gabriel najavljuje prekid sa prošlošću: obavezuje se sagraditi orgulje *alla moderna*, te već u ugovoru ne navodi da orgulje moraju biti slične onim drugima niti navodi, koliko će biti široke. Njegove orgulje će imati 6 registara, koje navodi kao već poznate: Principale, Octava, Quintadecima, Decimanona, Vigesima seconda, Vigesima sexta. Svirale od prospekta bit će od kositera, a druge od olova. Orgulje postaju veće te već predstavljaju uresni elemenat, zato svirale u prospektu moraju biti od kositera sjajne. Tonski materijal sastoji se od alikvotnih registara. Tu je udaren temelj fonici talijanskih orgulja. Brojnim i dobro rasporedenim alikvotima htjeli su postići oblinu i zvonkost glasova, te učiniti ih što bližim ljudskom glasu. Zaista je to velika novost. Lunelli je mogao navesti mali broj orgulja prije polovine XV. st., koje su imale registre.[11] Sad se propisuje visina svirala, tako važan elemenat za kvalitet glasa. U ugovoru se propisuje: »u Principalu najdublja svirala mora imati 8 stopa i pol, a klavijatura 47 kromatičnih tipaka, te će počinjati od *sol*«.[12] Ovdje, kad govori o *sol*, koji će imati 8 stopa i pol visine, i bit će prvi na klavijaturi, znači, da je klavijatura počinjala od contra G, te je time nadomještala note pedala. Sad će u orguljama biti glavni problem traktura, a kod svirala njihova menzura.

Drugi ugovor sklopio je rapski biskup s orguljarom Vicenzo da Casal San Vaso da Monfera dne 19. II. 1523.[13] Tu se orguljar obvezuje sagraditi orgulje, koje će imati *sedam registara*, s ormarom od 10 stopa širine. Tenori će stajati iznutra i bit će od olova, a Ottava će stajati u prospektu: *in monstra*, te će biti od kositera. Orgulje moraju biti glasom i ljepotom slične orguljama u S. Maria del Orto u Veneciji. Ovdje orgulje, koje moraju biti široke 10 stopa, što znači oko 3 metra, bit će većih dimenzija. Ističući koje svirale moraju stajati u prospektu, još više se ističe uresni momenat za crkvu. Iako se spominje, da orgulje moraju biti slične po glasu i formi onima u S. Maria del Orto, opet se propisuje 7 različitih registara. Ovdje se kaže, da *tenori* moraju biti od olova. Pod tim nazivom obično se hoće naznačiti registar flaut, što bi značilo već velik korak u gradnji orgulja.

Prema iznesenim ugovorima razvoj orgulja u Dalmaciji početkom XVI. st. bio je ovakav: Po dimenzijama bile su dvije vrste orgulja: male, t. j. prijenosne, i one, koje su postavljali na jedno mjesto, nazvane pozitiv. Registri su bili diferencirani, i to bio je principal sa svojim alikvotima, a možda je u Rabu bio ugrađen i flaut. Uvedena je kromatična klavijatura, a registri sežu od 8 i pol stopa naniže. Pedal se nigdje ne spominje, i vjerojatno da još nije bio ni postavljen, ali je klavijatura počinjala sa kontra ili barem velikim G, te je to zamjenjivalo temeljne note pe-

[11] *Lunelli*, L'organo, Enciclopedia italiana XXV., str. 521.

[12] *Lunelli*, c. mj., citira Praetoriusa, koji tvrdi, da je već u XIII. st. postojala kromatična ljestvica. U XV. st. su pokušali uvesti enharmoničnu ljestvicu s jednim tipkalom za snizilicu, a drugim za povisilicu, ali to su radi tehničkih razloga brzo napustili.

[13] Izvadak ovog ugovora ustupio mi je O. Odorik Badurina, koji je ugovor našao u Sudskom arhivu Rab, Acta Er. Terbetio.

dala. Svirale se dijele u one u prospektu, koje su od kositera, i one u pozadini, koje su od olova. Za zračnice i mijeh nije bilo nikakvih posebnih propisa ni uvjeta. Najveće orgulje imale su 7 registara i bile su široke 10 stopa. Općenito: orgulje su bile malih dimenzija, te se ni u jednom ugovoru ne spominje, da bi se za njih gradilo ili uredilo posebno mjesto ili prostor.

Orgulje su bile u Dalmaciji uvedene sigurno već u XIV. v., a gradili su ih, pored stranih, također i domaći orguljari. Tako je Marcus de Organis bio Zadranin. Fra Ventura, koji je sagradio orgulje u Splitu, nije doveden izvana, nego je stanovao u Splitu. Tako je izričito navedeno u ugovoru. Fra Frano Gabriel hrvatski se naziva Gavro, a i jedan supotpisnik u ugovoru zvao se Bertutius Gabriel. To znači, da je i on bio naš čovjek. Njegove orgulje popravio je Juraj Celidonio, kanonik splitski, ali istodobno i graditelj orgulja.[14]

## PERIOD MALIH ORGULJA

Gradnja šibenske katedrale bila je uglavnom gotova 1532. g., ali radi još nekih manjih radova bila je posvećena tek 1554. Još prije nego što je crkva bila posvećena, započela je akcija za nabavku novih orgulja. Dne 22. X. 1540. obvezao se svećenik Ivan, sin Petrov, iz Venecije, da će za šibensku katedralu sagraditi nove orgulje poput onih u sv. Stošije u Zadru. Ovdje se očito radi o starom tipu pogodbe, gdje se jedini uvjet postavlja »orgulje poput onih« drugih poznatih. Dakako sad se još ne može ni pomišljati na neke veće orgulje, nego će se još dugo misliti samo na manje, zvane *pozitiv*. Dne 18. I. 1542. obje strane su odustale od potpisane pogodbe za gradnju novih orgulja. Dne 27. III. 1555. biskup Ivan Lučić Štafilić određuje, da svi prihodi biskupske menze od jedne čitave godine budu utrošeni za gradnju novih orgulja.[15] Vidi se, da je nabavka novih orgulja bila opća i vruća želja, jer je već iduće godine, dne 26. X. 1556. uprava katedrale sklopila ugovor za gradnju novih orgulja s majstorom Andrijom iz Vičence, koji je radio u Veneciji blizu crkve sv. Mojsija. Ovaj majstor se obvezao, da će načiniti orgulje, koje će imati 9 registara *in unissono*, a svirale u prospektu da će biti od kositera, druge od olova, te da će ih gotove poslati u Šibenik. Uprava katedrale će orguljaru isplatiti 450 dukata.[16] O pedalu nema nikakva spomena.[17]

Ipak su to bile orgulje nešto većih dimenzija, pa se nijesu mogle postaviti na svako mjesto. Orgulje su bile naručene 1556., a donešene su

[14] *Zaninović A.*, Gradnja i popravci orgulja u stolnoj crkvi u Kotoru u XV. i XVI. st., Sv. Cecilija, god. XXXIV., sv. 1 i 2.

[15] Ove vijesti nalaze se u citiranom rukopisu Stošićevu pod naslovom Orgulje.

[16] Zadar, državni arhiv: Notar. arhiv suda u Šibeniku, sv. 37, fasc. III.

[17] U Italiji pojavljuje se pedal već polovinom XV. st. U iznesenim ugovorima o gradnji orgulja, kao i u drugim izvorima do XVII. st. nema spomena u pedalu.

u Šibenik tek 1562. Da to nije bilo zbog iskrslog novog problema, gdje će ih postaviti? Svakako je za ove orgulje bio napravljen posebni mali kor uz zid biskupske palače, u koji se iz pjevališta uzlazilo po drvenim stepenicama.[18] Troškovi za podizanje novog kora i postavljanje orgulja morali su se podmiriti sakupljanjem milostinje i pomoći, što ju je dalo Crkovinarstvo katedrale. Danas se još vide mjesto glava grede, na kojima je počivao kor. Iz njih se dade zaključiti, da kor nije bio velik, a prema tome ni orgulje nisu bile većih dimenzija. Međutim, ovo je prvi put, što se pojavio problem prostora za orgulje.

Ni s ovom narudžbom nisu Šibenčani imali sreće. Najprije katedrala je zbog tolikih troškova ostala bez novaca, te nije mogla plaćati orguljaša. Ni općina joj nije mogla pomoći, te obje stranke pošalju svog delegata u Veneciju, da bi isposlovao od mletačke vlade, da ona plaća orguljaša. Delegat je zaista otišao u Veneciju, ali ne znamo, kakav je uspjeh imao.

Još gore je, što Šibenčani nisu bili ni najmanje zadovoljni s novim orguljama, te nakon godine dana, to jest 2. XI. 1563., iako novčano iscrpljeni, sklapaju novi ugovor s Martinom Datis Piccardus civitatis Suecionensis. Ovaj se obvezao, da će za 100 dukata napraviti »*novih 9 registara*«. Sto dukata bila je golema svota za istrošenu ekonomiju katedrale, pa zašto naglo toliki trošak, da se dobije 9 registara, kad ih je već bilo toliko u orguljama? Sadržaj jednog i drugog ugovora donijeli su Kolendić i Stošić skoro jednakim riječima.[19] Iz njihova sadržaja ne da se sve sa sigurnošću rastumačiti. Pokušao sam doći do izvornih ugovora, ali nisam uspio, no držim, da se stvar može ovako razjasniti: Do polovine XV. st. redovito su sve svirale jednog tipkala nužno skupa svirale, to je bilo *al unissono*. Kad su se iznašle zračnice na istezaljke, tad je bilo moguće po volji birati, koji će registri svirati, a koji ne će. No ova novina nije se tako lako i brzo uvodila. Majstor Andrija iz Vičence nije bio postavio ni u šibenskim orguljama zračnice na istezaljke, pa su sve svirale jednog tipkala stalno svirale, te nije bilo promjene ni u boji ni u jakosti zvuka. Zato eto Šibenčani nisu bili zadovoljni s novim orguljama, a znali su jamačno, da već postoje pravi registri. Novi i napredniji orguljar obvezao se napraviti novih 9 registara, to znači da će napraviti novu zračnicu na istezaljke i možda svirale nešto preintonirati, pa će tako orgulje zaista dobiti novih 9 registara. Ovakav posao bi odgovarao i nagradi od 100 dukata. God. 1575. isti majstor vratio se u Šibenik i popravio svoje orgulje.[20]

Dne 23. VI. 1600. pojavio se novi orguljar, i to domaći: Šimun Lupin, rodom iz Vrgade. On je navedenog dana sklopio ugovor za gradnju novih orgulja u crkvi sv. Frane u Šibeniku. Iza toga je popravio one u kate-

[18] *Fosco*, La catedrale di Sebenico, 1893, str. 63, veli, da su orgulje bile sagradene 1562. Ugovor je bio sklopljen 1556., pa su orgulje mogle biti i prije dogotovljene, a tek 1562. dopremljene i postavljene u šibensku katedralu.

[19] *Stošić*, Orgulje (u rukopisu).

[20] *Stošić*, na istom mjestu.

drali i zato nagrađen sa 150 dukata.[21] Uprava katedrale je 1609. s istim Lupinom sklopila ugovor, koji će za 10 dukata na godinu držati u redu orgulje katedrale.[22] Ipak poslije ovog ugovora neke popravke i izmjene u orguljama katedrale učinio je Donat Fiorini, sin Nikole iz Mletaka, mjeseca ožujka 1622. god.

Brzo su se Šibenčani zasitili orgulja postavljenih 1562. i nadopunjenih već 1563., jer već 6. II. 1637. arhidjakon Krsto Divnić ostavlja oporukom katedrali 1500 dukata za nove orgulje. Dne 9. VI. 1640. već je uprava katedrale sklopila ugovor s Nikolom Lupinom za gradnju novih orgulja, komu se odmah mora isplatiti za nabavku materijala i rad 854 dukata. O dispoziciji tih orgulja ne znamo ništa, jer Stošić ne navodi, koje bilješke je našao o tome, niti navodi, da li je vidio originalni ugovor.

Kad je Lupin započeo raditi nove orgulje, nastalo je dugo ratovanje sa Turcima, te baštinici kanonika Krste Divnića nisu mogli sakupiti prihode i isplatiti dužnu svotu za orgulje. Tek 4. VIII. 1672. obvezali su se Danijel i Ivan Divnić, da će za već gotove orgulje isplatiti 5829 lira.[23] To su dakle bile *druge orgulje* u katedrali sv. Jakova u Šibeniku.

Drugih vijesti o orguljama poslije 1672. g. pa do 1801. Stošić nije zabilježio. Isto tako nije ni prof. Kolendić našao ništa u biskupskom arhivu iz te periode, u kojoj je razvoj orgulja dosegao veliki uspon. U tom velikom napretku naš zemljak Petar Nakić imao je veliku riječ, pače možemo mirno kazati, da je on za nekoliko decenija davao pravac talijanskom orguljarstvu, a u ljepoti i kvalitetu fonike teško da ga je dosegao ikoji drugi majstor.

Sad se brže ugrađuje pedal, gdje ga dosad nije bilo, a u Njemačkoj, Francuskoj i Engleskoj grade se orgulje na dva i više manuala. Orgulje se usavršuju na znanstvenoj i umjetničkoj bazi. Menzure se proučavaju s osobitom pažnjom i velikim eksperimentiranjem. Sad se uvode i novi registri: flaute raznih boja, viole i jezičnjaci, te orgulje dobivaju snagu orkestralnog izražaja. Jasno je, da kod tolikog napretka orgulja, u monumentalnoj šibenskoj katedrali nije se moglo ostati pri starim nerazvijenim formama, te da će muzički osjećaj građanstva tražiti orgulje na široj, modernoj osnovi. Tako je eto došlo, te je katedrala dobila

## TREĆE ORGULJE

God. 1801. za vrijeme prve austrijske okupacije šibenska katedrala dobila je nove orgulje, koje je sagradio Vicenzo Montecucchi iz Jakina. On je na ormaru urezao natpis: *Fecit Vicentius Montecucchi. Ancona 1801. Nr. 51.* Kako su to Šibenčani mimoišli svoje stare znance iz Venecije Callida i Dazzija? Dalmacija nije više pod vlašću Venecije, pače

[21] Drž. arhiv, Zadar, Notar. spisi suda u Šibeniku, sv. 53, II. 172, M. Semonić.
[22] Drž. arhiv, Zadar: Notar. spisi suda u Šib., sv. 53, II. 239.
[23] Drž. arhiv, Zadar, Notar. spisi suda u Šib. sv. 82, III. 229–32.

u njoj tad vlada oštri protivmletački pravac. Nije li to bio uzrok, što so Šibenčani ne obraćaju mletačkim majstorima? S druge strane sigurno je, da je majstor Montecucchi bio poznat u Dalmaciji. Prije šibenskih orgulja napravio je on drugih 50, a među tima i orgulje u sv. Frane u Zadru i u Zadar se više puta navraćao.

U arhivu franjevačkog samostana sv. Frane u Zadru, karton IX, god. 1798. nalazimo ove vijesti: »Venezia, dne 9. srpnja 1798. O. Leonard iz Zadra kupio je drvo u trgovini Ivana Kr. Gero za orkestru i ormar novih orgulja u crkvi sv. Frane u Zadru, koje je sagradio gospodin orguljar Vicenzo Montecucchi.«[24] Na drugom listu stoji: »Dne 15. V. 1800. Vicenzo Montecucchi postavio u nove orgulje Tromboncini. Na povratku, dne 12. VII. 1800. popravio je orgulje, i samostan mu je prodao olovo starih orgulja za 972 lire.«

Ove dvije vijesti stilizirao je i napisao jedan suvremeni član samostana sv. Frane, koji je sigurno imao neke račune poravnati sa Montecucchijem, pa nemamo razloga, da ne vjerujemo u njegovu vijest, te moramo prihvatiti, da je Montecucchi god. 1798. napravio nove orgulje u crkvi sv. Frane i da je 1800. nadodao novi registar, popravio stare griješke i kupio stare svirale.

Međutim, još danas se čuva korespondencija Petra Nakića s upravom samostana sv. Frane u Zadru, iz koje izlazi, da je Nakić postavio u istoj crkvi nove orgulje god. 1753. Te orgulje su postojale sve do 1882., kad su ih braća Bazzani preuredili. Ovo iznosi Bulić u c. r. st. 3 i P. D. Fabijanić u Storia dei Fratri Minori. Izgleda da su ove vijesti o Nakićevim orguljama nespojive s vijestima, što smo ih prije iznijeli o Montecucchiju. Teško je misliti, da su Nakićeve orgulje za 50 godina bile neupotrebljive i da je onda Montecucchi postavio nove. O tim Montecucchijevim orguljama još nitko nije ništa napisao, pa ni mi nismo naišli na druge vijesti, koje bi to potvrdivale. Ipak svjedočanstvo je takve naravi, da preko njega ne možemo prijeći. Držim, da je Montecucchi zaista postavio jedne nove manje orgulje, i to iza velikog oltara, koje su služile za pratnju pjevanja. Takvih orgulja je bilo više u Dalmaciji, ali trebat će ipak potražiti u arhivu sv. Frane nove spise, da se to pitanje riješi.

Rekli smo, da je Montecucchi god. 1800. na povratku bio i u Zadru. Taj povratak mogao je biti baš iz Šibenika, kad je ugovarao s upravom katedrale za gradnju novih orgulja. Svakako 1801. godine Vicenzo Montecucchi bio je zgotovio i postavio svoje orgulje u šibenskoj katedrali. Dispozicija im je bila, kako ćemo naskoro vidjeti u usporedbi s Nakićevom dispozicijom u crkvi sv. Frane u Šibeniku, Nakićeva, dotično talijanska. Kako ormar, tako i dispozicija registara i njihovi manubriji bili su napravljeni prema talijanskom običaju. U manualu su glasovi

[24] Original glasi: a di 9 luglio 1798 Venezia. Legname proveduto dal P. Leonardo di Zara nel Negozio del Sign. Gio. Batta. Gera per l'orchestra e cassa del organo nuovo della chiesa di San Francesco in Zara fatto dal sign. Organaro Montecucchi.

sezali od *C* do *g*, a u pedalu od *C* do *a*, no donja oktava bila je *in sesta*, t. j. bila je skraćena u manualu i pedalu na ovaj način: C, F, D, G, E, A, B, H, *c*, pa dalje kromatično do *a*. Registri su bili podijeljeni u soprane i alte: *registri spezzati*. Manubriji registara bili su postavljeni okomito jedan nad drugim, u dva reda; u jednom redu principal s njegovim ripienom, a u drugom takozvani registri di concerto i pedala, a na vrhu njih i nad pedalom bio je glasoviti izum Nakićev *Tira tutti*, s kojim su se otvarali svi registri ripiena.[25] U Diecezanskom listu za šibensku biskupiju god. 1931., br. 7–8, str. 54 nepoznati pisac veli, da je te orgulje sagradila firma Nakić.[26] Naprotiv postojao je natpis, da je orgulje sagradio Vicenzo Montecucchi, a ne Nakić. Ipak postoji mogućnost, da se citirana tvrdnja prihvati kao vjerojatna. Mi znamo, da su Callido i Dazzi, pa čak i 100 godina kasnije Bazzani nazivali svoju firmu Nakićevom, jer im je to stvaralo ugled. Tako je moguće, da je i Montecucchi svoju firmu krstio Nakićevom. Vremenski Montecucchi mogao je biti učenikom Nakića.[26a] Treba sad ispitati, da li se u njegovu djelu vide tragovi Nakićeve škole. Sad ćemo donijeti i usporediti dispoziciju orgulja u katedrali i uz nju dispoziciju orgulja sv. Frane u Šibeniku, koje je sagradio Petar Nakić 1762.,[27] dakle 40 godina prije, nego što je Montecucchi postavio svoje orgulje u katedrali. Montecucchi je imao prigode i vremena, da po volji prouči orgulje sv. Frane u Šibeniku.

[25] *Mantuani*, Fran Križman, citirana rasprava, str. 225.

[26] *Fr. Bulić*, cit. r.

[26a] Držim, da sad nije čas da govorim opširnije o životu i radu Petra Nakića. O njemu su pisali: Don Frane Bulić u cit. raspravi, Sv. Cecilija 1918. *Renato Lunelli*, Contributi dalmatini e sloveni alla rinascita e alla difusione dell'arte organaria veneziana settecentesca. R. Deputazione di storia patria per le Venezie. 1942. *Mantuani*, Frančišek Ksaver Križman, izdelavelec orgli. Zagreb 1928. *Dr. P. Kolendić*, Mjesto i godina rodenja don Petra Nakića. Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor. God. 1., sv. 1. 1931., str. 34. U navedenim radovima čitatelj može naći i brojne biografske i bibliografske podatke o Nakiću.

[27] God. 1752. Petar Nakić došao je iz Nerežišća u Šibenik, da sklopi pogodbu za gradnju novih orgulja u crkvi sv. Frane. Nakon 10 godina orgulje je u toj crkvi montirao drug i učenik Nakićev Frano Dazzi. U knjizi vizitacije samostana sv. Frane ovako odjekuje ta pogodba: »M. p. o. Serafin Ivasović sklopio je pogodbu za gradnju novih orgulja sa g. Nachinijem, svećenikom, koji je u gradnji orgulja smatran umjetnikom boljim od svih drugih.« Orgulje u sv. Frane u Šibeniku predstavljaju neprocjenjivu povijesnu vrijednost, jer su svirale, zračnice, mjehovi i traktura onakve, kako ih je napravio Nakić. Svirale uglavnom imaju cilindričnu formu, jedan flaut ima koničnu, a Tromba reale ima čunjastu, jer se širi prema gore. Mijeh je koničnog oblika i to dvostruk, a otvara se radijalno. Ovakav mijeh bez spremišta bio bi nedovoljan za visoki tlak. Kod niskog tlaka, kakav namjerno postavlja Nakić, djeluje posve mirno i sigurno, a zvuk orgulja čini mirnim i milim. Još i danas orgulje dobro vrše svoju funkciju. Najviše su stradale zračnice, jer su ih izrešetale grizice te zrak struji iz jedne kancele u drugu, pa je nemoguće za duže vremena držati usklađene. Od 500 Nakićevih djela vrlo mali broj još svira, a od ovog malog broja šibenske su možda najbolje sačuvane. Zato su one predragocjene, i ne smijemo dopustiti, da nam propadne ovako veliki kulturni spomenik.

Evo jedne i druge dispozicije:

| u katedrali: | u sv. Frane: |
|---|---|
| Principali bassi | Principali bassi |
| Principali soprani | Principali soprani |
| Ottava | Ottava |
| Quintadecima | Quintadecima |
| Decima nona | Decima nona |
| | Vigesima seconda |
| Vigesima sesta | Vigesima sesta |
| | Vigesima nona |
| Trigesima terza | Trigesima terza |
| Trigesima sesta | |
| | Trigesima nona |
| Voce umana | Voce umana |
| Flauto in 8a. bassi | Flauto bassi |
| Flauto reale | Flauto soprani |
| Ottavino militare | Cornetta |
| Fagotto bassi | |
| Flagioletto bassi | |
| Corno inglese | |
| Tromboncini bassi | Tromboncini bassi |
| Tromboncini soprani | Tromboncini soprani |
| Trombe reali | Trombe reali |
| Contrabassi | Contrabassi |
| Ottava di contrabassi | Ottava bassi |
| Tromboni contrabassi | |
| | Ucceletti |

U ripienu vidimo dvije razlike. Nakić je u sv. Frane postavio u ripieno dva alikvota, kojih nema u katedrali, naime *vigesima seconda* i *vigesima nona*. Ova dva alikvota ni Nakić nije svagdje postavljao. Tako ih u Zadru u sv. Mihovila nije postavio, a postavio ih je u sv. Marije. U samoj Veneciji Nakić nije postavio *vigesima nona* u crkvi San Giovanni in Bragora. Druga razlika je u *trigesima sesta*. Tu se ponavlja oktava od *C* do *c*. Taj registar nalazimo u katedrali, a u sv. Frane ga nema. Mjesto njega je postavio *trigesima nona*, gdje se ponavlja *C* do *c*, to znači, da je to isti alikvot. Iz ovih dviju razlika ne možemo zaključiti, da se Montecucchi nije poveo za Nakićem.

U registrima *di concerto* katedrala ima *Ottavino militare*, u sv. Frane mjesto njega stoji *cornetta*. Nakić je u crkvi sv. Lovre u Šibeniku postavio opet *Ottavino militare*. Znači, da je oba registra gradio Nakić, samo je u jednim orguljama postavio *Ottavino*, a u drugim *Cornetta*. Također *Fagotto*, *Flagioletto*, *Corno inglese* naći ćemo razasute po Nakićevim orguljama, ali ne tako često i nikad u tolikom broju. Montecucchi postavivši u šibenskim orguljama tako brojne jezičnjake, napravio je zapravo koncesiju duhu svoga vremena. Poslije Nakića nastao je u

Italiji u gradnji orgulja period velike dekadence. Kad su Antegnati uveli *registri spezzati*, t. j. registre, koji su bili u dvoje podijeljeni: u soprane i u base, oni su uvijek dijelu basa nadodavali odgovarajuće soprane, a sad je tu pravilo rasklimano: *flauto in bassi*, te *fagotto in bassi* i *flagioletto in bassi* nemaju odgovarajuće soprane u orguljama katedrale. Talijani su išli dalje pa su izostavljali base, koji su skuplji, i postavljali soprane, koji su jeftiniji, pa su im orgulje ostale bez temeljnih tonova. Da bi ipak pojačali zvuk punih orgulja, uvodili su brojne jezičnjake. Posljedica pak toga bila je, da su im orgulje izgubile sjaj zvuka i postale prilično krieštеće.[27a] Toj modi treba pripisati brojne jezičnjake u katedrali. Ipak ako izuzmemo neke jezičnjake, vidimo, da se Montecucchi čvrsto držao Nakića i u registrima *di concerto*.

Daleko više nego dispozicija registara Nakićevu školu kazuju menzure svirala. Donosimo uporedo menzure obiju orgulja triju oktava Principala 8′ i dviju oktava od registara Ottava 4′, gdje se vidi ne samo sličnost, nego i prava jednakost (kod ovih mjera *o* označuje vanjski opseg svirale, *d* označuje promjer, *P* označuje ploštinu prosjeka).

*Principal 8′*

| Note svirala | C | c | $c_1$ |
|---|---|---|---|
| u katedrali | o = 50, d = 159, P = 198 | o = 29,5, d = 93,9, P = 69.2 | o = 178, d = 54,1 P = 2299 |
| u sv. Frane | o = 50, d = 159, P = 198 | o = 29,5, d = 93,9, P = 69.2 | o = 180, d = 57,2 P = 2449 |

*Oktava 4′*

| Note svirala | C | c |
|---|---|---|
| u katedrali | o = 29,5, d = 93,9, P = 69,2 | o = 180, d = 54 |
| u sv. Frane | o = 29,5, d = 93,9, P = 69,2 | o = 180, d = 572 |

Iz priloženih menzura izbijaju dvije velike Nakićeve osobine. Njemački učenjak dr. Gottlob Töpfer tvrdio je god. 1888., da menzure svirala ne smiju biti kod svih orgulja jednake, manjim orguljama pripadaju svirale manje širine, a većim orguljama veće širine.[28] Za srednje orgulje kaže da je dovoljna menzura 140 cm, a za velike traži, da dijametar bude 160 cm. Naš stručnjak za orgulje pok. Frano Dugan, Nauk

[27a] *Cotruffo*, c. dj., str. XVIII.
[28] *Dr. Töpfer Gottlob*, Die Theorie und Praxis des Orgelbaues. II. Aufl., str. 110.

o glazbalima na strani 172. veli, da je za orgulje srednje veličine u Principalu 8′ dovoljan promjer 140 cm. U zagrebačkoj katedrali isti registar ima promjer 160 cm. Iz gornje sheme izlazi, da je Nakić upotrebio svirale sa širokom menzurom promjera od 159 cm, i to u malim orguljama kao što su one u sv. Frane u Šibeniku. Oktava 4′, koja pripada Principalu, ima istu širinu kao Principal 8′, samo u oktavi više. Tako *c* u Principalu 8′ ima jednaku širinu kao *C* u Oktavi 4′. Kad uporedimo menzure Nakićevih orgulja u crkvi sv. Frane s onima u katedrali, nalazimo, da su im menzure upadljivo jednake. Jedina razlika je kod *c1*. U katedrali ima opseg 178 cm, a u sv. Frane ima 180. Znamo, odakle ta razlika. Dobnik, graditelj orgulja povisio je 1931. god. kod restauracije, čitave orgulje za pol tona, pa smo stoga morali uzeti menzuru današnjeg *Cis* za *C*, te *cis* za *c*. Kod $c_1$ ostala je razlika zato, što je on prije bio *h*. To potvrđuje i druga činjenica. U Oktavi 4′ mali *c* opet ima opseg 180 cm kao onaj u sv. Frane.

Kod menzura je vrlo važan problem omjer suživanja svirala prema njihovoj visini. Montecucchijeve menzure jednake su onim Nakićevima, ali i omjer suživanja je jednak. U prvoj oktavi omjer je 1 : 2,87, u drugoj oktavi 1 : 3,01, u trećoj oktavi 1 : 3,20. Iz ovog izlazi, da svirale, što bivaju manje, to se i manje sužuju: što idemo više prema gornjim oktavama, to je suživanje svirala manje.[29] Dr. Töpfer u c. d. našao je, da je najdonjoj oktavi najbolji omjer suživanja 1 : V8, ili 1 : 2,83.[30] Matematičar Petar Nakić proniknuo je u tu tajnu 130 godina prije Töpfera, a Montecucchi se povodi za Nakićem i u ovim najosjetljivim kvalitetima, što su ih umjetnici čuvali kao svoju umjetničku tajnu. Jasno je sad i to, da Montecucchi nije mogao uzeti menzure i omjere suživanja potpuno jednake Nakićevim, osim poslije dužeg i savjesnog proučavanja našeg dalmatinskog majstora.

Prema ondašnjem shvatanju Montecucchi je napravio u šibenskoj katedrali velike koncertne orgulje. Dispozicija njegovih orgulja upoređena s onima iz XVII. stoljeća značila je veliki napredak u muzičkom pogledu, ali ne u arhitektonskom. Za svoje orgulje sagradio je novi ormar u baroknom slogu širok 170 cm, dug 370, a visok 610 cm, te ga nije mogao postaviti u stari kor, koji je bio premalen za tu svrhu. Trebalo je naći sad novo mjesto, gdje da se postave nove orgulje s novim, velikim ormarom. Montecucchi je brzo riješio teški problem: on je svoj barokni ormar postavio na lijevo pjevalište transverzalnog broda, kojim je majstor Juraj postigao plastiku, da se može jedva nešto bolje za-

[29] Omjer suživanja svirala dobije se po formuli: $P_2 : P_1$, a odnosi se kao 1 : x. Drugim riječima, ploština prereza druge oktave prema ploštini prereza prve odnosi se kao jedan prema x.

[30] M. Majdak, graditelj orgulja iz Zagreba, imao je prilike da prouči menzure orgulja Callida u Kaštel-Novom iz 1764. On je ustanovio, da se menzure Callida poklapaju s najmodernijom teorijom o menzurama. Na nekim mjestima je našao, da je jedna svirala bila uže menzure, ali da to nadoknadi, Callido je postavio na tom mjestu dvije svirale iste menzure, pa je tako postigao izjednačenje. I Callido, što ide više prema gornjim glasovima, to razmjerno manje smanjuje menzuru. Razumljivo! Callido je bio vjeran učenik Petra Nakića.

misliti. Montecucchi je živio u doba antigotičke struje, kad su lijepe franjevačke gotičke bazilike u Zadru, Šibeniku i Dubrovniku lišene svoje monumentalnosti i pretvorene u beznačajne, jednolične barokne građevine. Dišući tim duhom Montecucchi je bez straha svojim ormarom oduzeo pogled u lijevu stranu transepte i iznakazio njen plastični izgled. Da nesreća bude veća, on je iza ormara, u dužini od skoro 4 metra, isjekao i uništio dvostruki vijenac lišća, što se proteže uz zid crkve, te je osakatio jedan između najljepših uresa crkve. To je on učinio samo zato, da bi ormar stavio što bliže zidu i pjevalište proširio za samo dva decimetra. Ovim iznakaženjem i osakaćenjem crkve, pored foničkog, stvoren je još i arhitektonski problem spojen s orguljama.

Pošto je katedrala dobila Montecucchijeve orgulje, za čitav jedan vijek nije se osjećala potreba za novim i modernijim orguljama, makar je i u XIX. st. gradnja orgulja postigla veliki napredak. Mehanička traktura postavljena je na nove osnove, te je bila sposobna za vršenje svoje funkcije i u najvećim orguljama. Uz pneumatsku razvila se paralelno električna traktura. Orgulje sa mnoštvom svojih registara najrazličnijih boja takmiče se u izražaju i fonici s velikim orkestrima. Kraj toga je gradnja orgulja pojeftinila, te se i male crkve ponose s više manualnim orguljama.

Već prvih decenija ovoga stoljeća orgulje u šibenskoj katedrali stale su brzo slabiti, te su vršile svoju funkciju uz česte popravke, i to na način, koji ne zadovoljava. Željezna i žična traktura rđom izjedena vršila je svoju funkciju sporo i nesigurno, zračnice dijelom raspukle, dijelom grizicom izrešetane nisu mogle da drže jednaku presiju zraka, te su orgulje bile stalno neugođene. Tako je silom prilika nastala

*prva preuredba Montecucchijevih orgulja.*

God. 1931. slavila se 500-godišnjica početka gradnje katedrale. Mjerodavni krugovi katedrale osjetili su, da bi taj jubilej mogao biti zgodan čas, da se sad nešto učini oko dotrajalih orgulja. Eto pogreške već u samoj zamisli! Pomišljalo se i odlučilo učiniti samo *nešto* za dotrajale orgulje. Međutim, sad je bio čas, da se problem orgulja temeljito riješi, i to prvo da se ukloni onaj barokni ormar, koji je predstavljao grdnu povredu estetike katedrale, a onda da se toj monumentalnoj građevini dadu orgulje dostojne njezine umjetničke visine.

Nažalost prvu tačku katedralni odlučujući krugovi nisu uopće uzeli u pretres, te je barokni ormar morao ostati i dalje na istom mjestu. Problem pak samih orgulja trebalo je uzeti ili s povijesno-umjetničke strane ili samo s umjetničke strane. Ako bi se orgulje restaurirale prema zahtjevu povijesne umjetnosti, onda bi bilo potrebno restauraciju tako provesti, da se orgulje moderniziraju, ali da fonika Montecucchija ostane netaknuta. Ako bi se restauracija provela samo prema zahtjevu umjetnosti, onda bi bilo potrebno sagraditi orgulje prema modernim tekovinama, da dostojno odgovaraju monumentalnosti crkve. Nije prevladalo

ni prvo ni drugo gledište, nego je odluka pala prema trećem: restauraciju treba provesti uz najmanji trošak. Stoga je odlučeno od Montecucchija preuzeti ono, što vrijedi, a to su svirale, k ovima nadodati do potrebe i neke nove i s tima napraviti jednomanualne orgulje sa pneumatičnom trakturom. Stari ormar ostaje, i u njemu će stajati u prospektu stare svirale. Preuredba orgulja povjerena je zagrebačkom graditelju orgulja Josipu Dobniku.

Kod preuređenja orgulja Dobnik je postavio ovu dispoziciju: Principal 8′, Gamba 8′, Eolina 8′, Bordon 8′, Oktava 4′, Flauto 4′ Mixtur $2^2/_3$, Superoktava 2′, Subas 16′, Principalbas 8′. Od Montecucchija preuzeo je netaknute: Principal 8′, Octava 4′, Flauto 4′, Subas 16′, Principalbas 8′. Od Voce umana stvorio je tihu Eolinu, a od Flauto in ottava bassi stvorio je Bordon 8′. Ottavino militare pretvorio je u Superoktavu 2. Jedini novi registar je Gamba 8′. Ripieno je skraćen, te je izostavio alikvote: Vigesima sesta, Trigesima terza, Trigesima sesta, a ostale alikvote stavio je sve pod Mixtur. Postavivši sve alikvote pod jedan registar, oduzeo je mogućnost, da se raznim alikvotama stvaraju tako različite boje i kombinacije registara, a ispustivši najdelikatnije među alikvotima, učinio je, da je zvuk ripiena znatno potamnio. Jezičnjake je sve bez izuzetka odstranio, pa je time znatno smanjio snagu punih orgulja i digao je onaj kovni sjaj, što su ga jezičnjaci stvarali.

Ova preudezba Montecucchijevih orgulja donijela je osjetljivu promjenu u fonici. Ripieno je izgubio od svoga sjaja i slatkoće, čitave orgulje izgubile su mnogo na punoći zvuka. Jedino pneumatska traktura je boje funkcionirala nego ona stara dotrajala mehanička. Od 1801. do 1931. u 130 godina, koliko su orgulje napredovale u svom razvoju i koliko je bila mogućnost nabavka novih orgulja olakšana! Ipak su mnoge male seoske crkve imale bolje orgulje, nego što ih je dobila šibenska katedrala poslije restauracije starih! S pravom se tom prigodom čudio dr. Sokol, kako su tom prigodom mjerodavni krugovi zatajili.[31] Ja nadodajem, da su tom prigodom zatajili i ondašnji konzervatori, koji nisu tom prigodom digli jači glas protiv onog nakaznog ormara.

### *Druga preuredba orgulja*

U poratno su doba omašni restauratorski radovi izvršeni na šibenskoj katedrali kao i na susjednoj loži. Jedna od posljedica tih radova bilo je sve jasnije uvjerenje, da se barokni ormar orgulja mora odstraniti iz katedrale. To je istodobno značilo, da orgulje ne smiju ostati na starom mjestu. S druge strane bilo je jasno i to, da jedna katedrala ne može ostati bez orgulja!

Sadašnji orguljaš katedrale, mladi Veljko Jadronja, nakon dužeg proučavanja raznih mogućnosti rješenja tog problema i nakon ozbiljnog savjetovanja sa stručnjacima došao je do uvjerenja, da se čitave orgulje

[31] Hrvatska straža, 1931, br. 71.

mogu smjestiti u kornu apsidu, gdje je ormar orgulja suvišan, a orgulje opet ne bi toliko kvarile estetski izgled katedrale ni pojedinih dijelova transepte. No to bi bio težak i ozbiljan posao. Pored toga, što bi trebalo promijeniti raspored zračnice, neophodno je potrebno bilo promijeniti čitavu trakturu, mjesto pneumatske postaviti električnu, jer je samo na taj način bilo moguće odijeliti sviraonik od orgulja i sviraonik postaviti na pjevalište.

Takav posao mogao je preuzeti samo stručnjak siguran u svom poslu. Više je bilo uzroka, s kojih se nije mogao taj posao povjeriti nekom orguljarskom majstoru. Poslije novog još ozbiljnijeg proučavanja čitavog problema Veljko Jadronja preuze na sebe taj rizični zadatak. On se nije bavio gradnjom novih orgulja, ali je mnogo puta popravljao stare orgulje i time upoznao strukturu i razne sisteme orgulja. Osim toga kao amater stekao je dovoljno rutine u elektrotehnici, što mu je dalo najviše pobuda, da se dade na takav posao.

U toku 1955. g. V. Jadronja je izvršio preuzeti zadatak, i preudešene orgulje djeluju već više mjeseci, pa nam je lakše procijeniti rezultat djela Jadronje. On je orgulje smjestio u desnu polukružnu apsidu. Pri dnu apside postavio je zračnicu pedala, koju je presjekao na dva dijela, da je može postaviti u luku. Osim toga tu zračnicu postavio je nisko, e da svirale manuala sakriju one drvene pedale. Do pedalne zračnice postavio je mijeh, a nad mijehom postavio je zračnicu manuala. Gornji dio apside zatvorio je sviralama principala, koje su prije stajale u prospektu. Pošto je apsida šira od prijašnjeg ormara, to prospektne svirale principala nisu zatvorile čitavu apsidu, pa je zato nadodao sa svake strane svirala principala po 6 svirala gambe.

Kad je Jadronja uklonio barokni ormar iz transepte, osjetilo se veliko olakšanje: transepta je zasjala u čitavoj svojoj ljepoti. Orgulje na svom sadašnjem mjestu ne sakrivaju apside, ali postavljene ovako kao sad, čine dojam, da su došle nepredviđene. Dvovrsne svirale u prospektu djeluju kao neka krpa. S estetskog gledišta ni sadašnje rješenje ne zadovoljava potpuno. Princip smještaja orgulja u apsidi nije loš, samo ga treba nešto zgodnije provesti.

Nova traktura uspješno je provedena. Ona je električna od sviraonika do relaisa, dalje djeluje pneumatično. Također i pneumatična naprava, koja isključuje registre kolektiva, nije odstranjena. Orgulje imaju svoj transformator, koji puni akumulator od 12 Volti. Akumulator daje struju električnoj trakturi, pa tako orgulje mogu svirati i kad nastane prekid u gradskoj struji. Elektromagneti u pedalu su jači nego oni u manualu, jer otvaraju jače ventile. Spojeve i kolektive, koje su orgulje imale prije, Jadronja je proveo i u novoj trakturi, samo je još nadodao superoktavni spoj.

Sa zadnjom preuredbom orgulje su dobile električnu trakturu, koja djeluje brže i sigurnije, ali zvukovno nisu dobile ništa, bilo to na kvantitetu, bilo na kvalitetu zvukova. Spoj superoktave pojačao je zvuk orgulja, ali kvalitativno nije ništa pridonio. Kvalitet zvukova je nešto

oštriji, a intonacija neizjednačena zbog promjene tlaka, koji je možda čak i povećan. Trebat će dakle regulirati tlak i preintonirati čitave orgulje. Ovako ne može da ostane. Kad se budu orgulje preintonirale, bit će najbolje, da se tlak dovede na originalnu visinu, t. j. na 60, jer ga je Dobnik povisio na 80, da bi pneumatika mogla bolje funkcionirati. Poznato mi je, da V. Jadronja misli provesti ovu korekturu u tlaku i intonaciji, kad dobije drugi elektroventilator, koji će davati dovoljne zraka za orgulje.

V. Jadronja pokazao je djelom, da u šibenskoj katedrali mogu postajati orgulje i bez onog baroknog ormara. Osim toga on je još pokazao, kako bi se u dvije korne apside lako mogle postaviti i veće moderne orgulje bez štete po estetski izgled unutrašnjosti crkve. U tome je najveća vrijednost njegova djela. Naša javnost sad može s pravom očekivati, da će uprava katedrale, potpomognuta energijom i znanjem svoga darovitoga orguljaša, problem orgulja privesti k jednom sretnijem i dostojnijem rješenju. Sad je najpreča zadaća spala na arhitekte, da oni što prije isprave barbarsku griješku Montecucchijevu. Zbog osakaćenog dvostrukog vijenca lišća svima se nama pomalo lice crveni.

## SUMMARY

### UNSOLVED PROBLEMS OF THE ORGAN IN ŠIBENIK'S CATEDRAL FROM ITS BEGINNING TO THE PRESENT DAY

Prior to approaching the problem of the organ in Šibenik's cathedral of St. James, which was being built from 1431 to 1533, the author presents a brief review of the development of organ building in Dalmatian Croatia between the 14th and 17th centuries, whereupon he discusses the building of the organ in Šibenik's cathedral in the period of the building of the small organ. In 1556, a new and somewhat bigger organ created a space problem in that church, so that very soon a new organ was ordered. The paper is a review of this centuries-old problem which has not been solved to the present day when, according to the organist Veljko Jadronja's proposal, the desire is being expressed to solve in a definite manner the placing of the organ in that important cultural monument of ours.